GÅTOR OCH BEHAG
I SVENSK VITTERHET

GÅTOR OCH BEHAG

I SVENSK VITTERHET

Teddy Brunius

EDITION LAOKOON
2010

Denna bok är tryckt i 67 exemplar
varav detta är nr

© Teddy Brunius

Layout: TEXNaT Anders Källström, Vänge 2010

Tryck: Wikströms Tryckeri AB, Uppsala 2010

ISBN 978-91-633-7787-7

Av Teddy Brunius har tidigare utgivits

Aldous Huxley
Pionjärer och fullföljare
Ord och övertygelser
David Hume
Hur man ligger vid universitetet
Handbok för humanister
Kritikens pionjärer
Estetik förr och nu
Uppsala mer än sju hundra år
Per Ekström
Samtal med Oscar Reutersvärd om Anders Zorn
Bror Hjorth
Ragnar Johansson
Lars Gynning
Olle Baertling
Axel Lind
Till och från Lidingön
Gröna stugan
Ratatosk
Inte mer än en sida
Ars Longa
Autobiographia bibliographica

Till minnet av

SVEN STOLPE

forskare, kritiker
diktare och god vän

"The objects with which aesthetic criticism deals – music, poetry, artistic and accomplished forms of aesthetic life – are indeed receptables of so many powers and forces: they possess, like the products of nature, so many virtues and qualities .... The aesthetic critic, then, regards all the objects with which he has to do, all works of art, and the fairer forms of nature and human life, as powers and forces producing pleasurable sensations, each of more or less peculiar or unique kind. This influence he feels, and wishes to explain, by analysing and reducing it to its elements."

Walter Pater, 1873

Innehåll

Ryttaren på Rökstenen 1
I Nya Sverige 13
Tänkaren Andreas Rydelius 21
Bellmans färger 36
Jonas Carl Linnerhielm – filosofisk lustvandrare 63
Suckarnes mystèr 71
Louis De Geer – statsman och författare 84
Hur man löser ett problem 89
Rembrandttyskens budskap 134
Magister Blasius 154
Skolläraren John Chronschough 176
Vilhelm Ekelunds ekfraser 182
Det kubistiska experimentet 194
Innehållsförteckning som dikt 209
Sångare och konstnär – Olof Thunman 211
Kärlek och död i dimman 228
Tillbakablick 239

Ryttaren på Rökstenen

Början av den svenska litteraturen upptas av en märklig text, runskriften på Rökstenen vid Röks kyrka i Östergötland. Den är inte den första stenskriften i vår litteratur. Sparlösastenen i Västergötland hör till samma skede. På metall finns runinskrifter av äldre skede. Tjurköbrakteaten har en poetiskt formad inskrift som brukar tidfästas några hundra år före Rökstenens. Ändå kan det sägas att Rökstenen genom sitt gåtfulla innehåll, sitt inslag av poesi och sitt betydande omfång står som det första stora litterära monumentet i vårt land. Min avsikt är att ge ett förslag till datering av skriften genom bestämmande av innebörden av en del av texten, den mest citerade strofen av Teoderik i Elias Wesséns tolkning:

> Tjodrik den djärve,
> sjökrigens hövding,
> rådde över Reidhavets strand.
> Nu sitter han rustad
> på sin gotiska häst,
> med skölden i rem,
> Märingars främste.

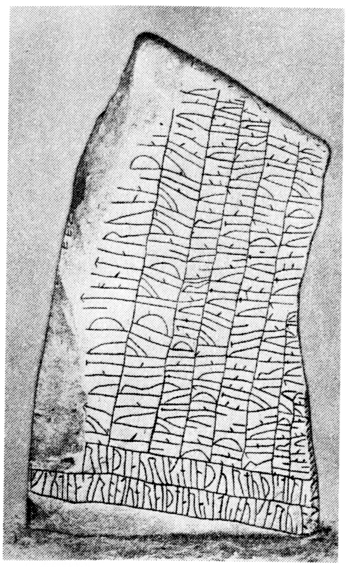

Först skall en del elementära upplysningar om stenen lämnas. Inskriften är på en sten av två och en halv meters höjd med en och en halv meter under jorden, utförd på grå granit på stenens fem sidor med sju hundra bevarade runor. Sannolikt har stenen varit bemålad, men om detta vet vi ingenting. Det är den längsta bevarade runinskriften. Ungefär femton, sexton runor kan bestämmas som skadade. Hela monumentet, som är uppsatt vid Röks kyrka i det fria under ett paviljongtak och som står några kilometer öster om Vätterns strand, väger mer än fem och ett halvt ton.

Framsidan av stenen hade varit synlig inmurad som den var i den gamla stenboden intill den gamla kalkstenskyrkan i Rök. Johannes Bureus tecknade 1624 av den. År 1843 revs kyrkan från 1100-talet och med den sten-

boden. Nu upptäckte man att inskriften var betydligt mer omfattande och löpte på ytterligare fyra sidor. Därmed kom Rökstenen att för framtiden och intill nu stå i centrum för många tolkares skarpsinne. 1843 sattes stenen in i vapenhusets vägg i den nya kyrkan i Rök, och 1862 fördes den ut och ställdes fritt. Här skall inte alla tolkningsförsöken uppräknas. Sophus Bugge förde forskningen in på rätt väg, och efter många publikationer sammanfattade han sina undersökningar i *Der Runenstein von Rök*, 1910. Otto von Friesen förde forskningen vidare i sitt verk *Rökstenen*, 1920. För vår tids studenter är det naturligtvis Elias Wessén och Sven B. F. Janssons arbete om runorna och Rökstenen som utgör en bas för fortsatt arbete.[1]

Runskriften är gjord med så kallade kortkvistrunor och tillhör, som Wessén framhåller, 800-talets skriftspråk. De gängse dateringarna brukar ligga på tidigt 800-tal eller vid århundradets mitt. Till skriften hör också så kallade lönnrunor. Forskarna utgår från komparativa studier av skriftformer och av de språkliga uttryck som tolkas. Skrifttecknen är liksom äldre grekisk skrift så sammansatt att några uppehåll ej förekommer för olika ordenheter och för en slutad sats. Detta försvårar givetvis transkription och tolkning.

En avgörande fråga för tolkningen är i vilken ordning de olika delarna av texten skall läsas. Till detta kommer den viktiga frågan rörande omfattningen av textavsnitt som har gått förlorade. En genomläsning av texten, som den brukar återges på modern svenska, ger vid handen att det är ett språng i en numrerad uppräkning bestående av nio passager.

Först kommer själva tillägnan att runorna står som minne över Vämod, att Varin skrev eller målade dem, vilket sannolikt skall förstås så att han lät göra dem. En mening kan möjligen uppfattas som stenens slutinramning med en kolofon, det vill säga angivande av upphovsman i likhet med de illuminerade manuskriptens signering: att det var Sibbe som ristade runorna om vilken det sägs att han fick ett barn när han var nittio år gammal.

Efter inledningen kommer en passage sammanfattad som »den andra», varpå följer i nästa passage Teoderik-strofen. Där den slutar kommer en passage som sägs vara den tolfte, följt av den passage som är angiven som den trettonde. Efter detta upphör numreringen. Lis Jacobsen har år 1961 energiskt yrkat på att monumentet skulle ha bestått av ytterligare en eller flera stenar som har gått förlorade. Hon visar hur i Norden likartade monument var uppställda, där man skulle se serien ungefär som en modern följetong (»fortsättning följer på nästa runsten»). Jellingemonumentet i Danmark och Hunestadsstenarna i Skåne är exempel på sådana uppställningar.[2] Man skulle också kunna ha haft *en* kompletterande del av monumentet ristat på trä. En översiktlig diskussion har Ottar Grönvik gett 1983.[3]

En sammanfattande heltäckande tolkning tycks under sådana omständigheter orimlig. Man får nöja sig med gissningar som kan korsa varandra eller supplera varandra. Man får söka i olika riktningar efter olika uppslag och se vilka som förefaller mest fruktbara. En utgångspunkt är givetvis vilket antagande som förefaller bäst rörande själva inskriftens genre och funktion. Otto von Friesen menade att runstenens funktion var en agitatorisk hämndebesvärjelse. Elias Wessén var benägen att se skriften som en lärd repertoar av olika myter och dikter. Lars Lönnroth som har utfört en briljant strukturtolkning av texten menar att här är en serie